

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Between fear and power : Kompas, Indonesia's most influential daily newspaper, 1965-2010

Wijayanto, W.

Citation

Wijayanto, W. (2019, January 17). *Between fear and power : Kompas, Indonesia's most influential daily newspaper, 1965-2010*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/68274>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/68274>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/68274> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Wijayanto, W.

Title: Between fear and power : Kompas, Indonesia's most influential daily newspaper, 1965-2010

Issue Date: 2019-01-17

Samenvatting

Dit boek is een biografie van het dagblad *Kompas*, de grootste en oudste nationale krant van Indonesië. Door middel van een studie naar Kompas's journalistieke waarden en praktijken, onderzoek ik wat er gebeurt met de media wanneer een politiek regime verandert van een autoritair bewind naar een democratie. De drie vragen die hierbij centraal staan, zijn de volgende: hoe ontwikkelden de journalistieke waarden en praktijken zich gedurende het autoritaire bewind? In welke mate veranderden deze journalistieke waarden en praktijken zich na de val van dit autoritaire bewind of bleven zij grotendeels onveranderd? Ten slotte, wat waren de drijvende krachten, zowel binnen als buiten de krant, die de veranderingen en continuïteiten van de journalistieke waarden en praktijken beïnvloedden na de verandering van het regime?

Om deze vragen te beantwoorden, gebruikt deze studie historisch materiaal, interviews, etnografieën van de redactie en inhoudsanalyse om de evolutie van *Kompas* tijdens zijn vijftigjarig bestaan te onderzoeken. Op basis van dit materiaal beargumenteert dit boek dat *Kompas* een kenmerkende stijl ontwikkelde gedurende de Nieuwe Orde. Deze journalistieke stijl was beleefd, indirect en voorzichtig. Merkwaardig genoeg veranderde deze stijl weinig nadat Indonesië veranderde naar een democratie. Tijdens de autoritaire periode werd deze stijl gevormd door een combinatie van persoonlijke en culturele factoren. Het meest belangrijke hiervoor was de doordringende invloed van de oprichter van de krant, Jakob Oetama, een katholieke Javaan. De krant steunde het autoritaire regime over het algemeen uit politieke noodzakelijkheid om conflicten te voorkomen met de machthebbers. Hierdoor was de krant in staat om de economische belangen als een mediabedrijf te behartigen. De zakelijke activiteiten werden intensiever en het geld vloeyde binnen dankzij de financiële

steun van de staat. Het vasthouden aan deze voorzichtige journalistieke stijl gedurende het democratische tijdperk was gedeeltelijk het resultaat van Jakobs aanhoudende leiderschap, geholpen door de stuwkracht van een gevestigde en gerespecteerde redactie.

Daarnaast bleef de hechte band die de krant had opgebouwd met de politieke elite van Indonesië bestaan, ondanks de wijziging van het regime. Deze band leverde de krant veel op. Kompas was daarom terughoudend om deze verworvenheid in gevaar te brengen door een kritischer geluid te laten horen en als journalistieke waakhond op te treden. De was en is erg afhankelijk van de elite. De connecties met deze elite bracht een stroom aan informatie op gang die door de krant werd gebruikt. Tevens werd onder de democratie de onderdrukking van het autoritaire regime ingeruild voor een nieuwe dreiging die de vorm aannam van verschillende activistische groepen. De krant moest in het bijzonder oppassen om de rechtse islamitische groeperingen niet te beledigen, waardoor de krant in het ergste geval afhankelijk zou worden van bescherming door de staat. Dankzij de hechte relatie met de machthebbers kon *Kompas* zijn symbolische rol als de meest invloedrijke krant in Indonesië waarborgen, die zijn trouwste lezers had gevonden in de hogere maatschappelijke kringen en de elite. Nog belangrijker waren de financiële middelen die voortkwamen uit advertentieopbrengsten van het regime zelf of van particuliere bedrijven die nauwe banden hadden met het regime. Deze bevindingen worden hieronder kort samengevat.

Na een inleidend hoofdstuk, bespreekt het eerste deel, getiteld *the Kompas way*, de idealen en de waarden van *Kompas*-journalisten besproken en waarom zij deze idealen omarmen en blijven aanhangen. Dit deel bestaat uit twee hoofdstukken, hoofdstuk twee en hoofdstuk drie. Het tweede hoofdstuk verklaart de sociaalhistorische achtergrond die van belang is om de oorsprong van de krant te contextualiseren. Dit hoofdstuk bespreekt hoe angst een belangrijk onderdeel vormde in de geschiedenis van de krant. Aan de ene kant was *Kompas* opgericht tijdens een autoritair regime en leefde het onder een

continue dreiging om verboden te worden. Daardoor is er een zekere angst bij de krant om verboden te worden door de machthebbers. Aan de andere kant is er de angst om aangevallen te worden door militante moslingroeperingen, vanwege het feit dat de krant is opgericht door een Chinees-katholieke minderheid. In de loop van de geschiedenis heeft *Kompas* zowel met de ervaring moeten leren omgaan om verboden te kunnen worden door het autoritaire regime als met aanvallen door radicale islamitische groeperingen. Beide ervaringen leidden tot historische trauma's bij de journalisten.

Hoofdstuk drie beschrijft het profiel van de journalisten die bij *Kompas* werkzaam zijn. Dit hoofdstuk bespreekt de wijze waarop Kompas' e journalistieke waarden zijn beïnvloed door Jakob Oetama, de stichter, eigenaar en de directeur van de krant. Jakobs overweldigende invloed op *Kompas* is niet alleen het resultaat van het vervullen van deze functies, maar tevens omdat hij succesvol was om *Kompas* te laten overleven tijdens de wisselingen van regimes. Bovendien slaagde hij erin om van *Kompas* een van de meest toonaangevende en grootste kranten te maken van Indonesië. Jakobs journalistieke stijl is gekenmerkt door een sterk gevoel voor indirecte, voorzichtige en beleefde verslaggeving. Hierdoor is de krant blijven voortbestaan en is deze niet ten onder gegaan door interventies van machthebbers. Het is noemenswaardig dat deze journalistieke stijl sterk beïnvloed is door de achtergrond van Jakob, die geboren en getogen is als een lid van Javaanse adel. Deze stijl is onderdeel geworden van de journalisten van *Kompas* van verschillende generaties. Zowel bij het schrijven van het dagelijkse nieuws als bij het dagelijkse sociale contact op de redactie is deze kenmerkende stijl aanwezig.

Het tweede gedeelte, *ideals and pragmatism in practice*, beschrijft hoe de idealen en de waarden van deze krant in de praktijk worden gebracht door de journalisten. Dit gedeelte bestaat uit drie hoofdstukken. Hoofdstuk vier bespreekt de praktijk van zelfcensuur binnen de krant en legt uit hoe *rasa*, een belangrijk begrip in de Javaanse cultuur, aan de basis ligt van deze gewoonte.

Verder zal ik in dit hoofdstuk demonsteren dat, hoewel *rasa* een cultureel concept is, de implementatie ervan voortgekomen is uit de noodzaak om te overleven in de context van een autoritair het regime. Zelfcensuur op basis van *rasa* was ook effectief voor journalisten om zich te behoeden voor de woede van islamitische groeperingen in Indonesië, die op elk moment kon opwellen. Dit zou kunnen gebeuren omdat de krant over deze groeperingen schreef, maar ook vanwege het feit dat de krant een katholieke basis heeft. Daardoor weerspiegelt dit zelfcensuur in zekere mate de verborgen politieke en economische belangen van *Kompas-journalisten* die onderdeel vormen van een minderheidsgroep in Indonesië.

In verband hiermee demonstreer ik in hoofdstuk vijf hoe de Javaanse waarden tevens van belang zijn voor de krant om op te treden als waakhond. Door middel van het presenteren van de resultaten van een inhoudsanalyse over corruptie voor een periode van 50 jaar laat ik zien dat de verhalen over corruptie vertrouwen op officiële bronnen en berusten op een juridische insteek. Dit betekent dat de krant niet het initiatief neemt om misstanden van de autoriteiten zelf aan te kaarten. De krantschrijft bijna alleen over gevallen van corruptie die al zijn behandeld door de rechtbank. De krant is in dit geval slechts een spreekbuis van rechtbank, maar de krant streeft ernaar om op deze manier de machthebbers rekenschap af te laten leggen en tegelijkertijd de directe confrontatie met hen te vermijden. In dit hoofdstuk bestempel ik deze manier van *Kompas* om als waakhond op te treden als de 'beleefde waakhond' om te onderstrepen dat *Kompas* niet op dezelfde functioneert als waakhond van de democratie of als toezichhouder op de machthebbers volgens westerse opvattingen.

De noodzaak om een goede relatie te hebben met de autoriteiten is ook zichtbaar in de houding van de krant gedurende de presidentsverkiezingen in 2014. Dit is het onderwerp van hoofdstuk zes. Te midden van een hevige politieke strijd tussen twee kandidaten die om het presidentschap streden, was er tevens een sterke politieke polarisatie zichtbaar binnen de Indonesische

maatschappij. Tijdens de geladen en geëmotioneerde campagnes door aanhangers van beide kandidaten was er een spanning zichtbaar die niet alleen politieke partijen omvatte, maar tevens de maatschappij in zijn greep hield.

Deze spanning was weerspiegeld in de Indonesische media, die verdeeld was in twee kampen. Aan de ene kant waren er de aanhangers van Prabowo en aan de andere kant de groep die Jokowi steunde. *Kompas*, besloot echter om neutraal te blijven in deze politieke strijd en koos geen partij voor een van de kandidaten. Zoals ik laat zien in mijn tweede inhoudsanalyse was de keus om neutraal te blijven succesvol gebleken doordat de krant aan beide kandidaten evenveel ruimte besteedde. Echter, *Kompas* was in de praktijk meer geneigd om Jokowi te steunen in plaats van Prabowo. Deze paradoxale mix van neutraliteit en partijdigheid is een reflectie van de botsing tussen de idealen om de democratie te steunen en het pragmatisme om een goede relatie te houden met de kandidaat die de verkiezingen zou winnen.

In het laatste gedeelte van dit boek laat ik zien dat, ondanks *Kompas* behoort tot een minderheidsgroep in Indonesië, deze krant veel invloed heeft gehad op de autoriteiten gedurende verschillende politieke regimes. In hoofdstuk zeven laat ik drie case studies van drie verschillende politieke regimes zien waar *Kompas* erin slaagde om de machthebbers te beïnvloeden op belangrijke punten. Hoewel er een compromis is tussen het idealisme en het pragmatisme in de journalistieke praktijk van de krant zoals hierboven is besproken, slaagde *Kompas* erin om toegewijd de publieke belangen te dienen en democratie te steunen.

Ten slotte brengt hoofdstuk acht de belangrijkste bevindingen van dit onderzoek samen door een antwoord te geven op de onderzoeksvragen die in de introductie werden gesteld. Daarnaast doe ik ook een aantal suggesties, niet alleen over de relatie tussen de media en de autoriteiten in Indonesië, maar ook over de relatie tussen de media en de machthebbers in post-autoritair landen in het algemeen. Ik plaats mijn bevindingen daarom in de context van

Summary

het hedendaagse onderzoek naar media en de politiek door de studie van *Kompas* te vergelijken met soortgelijke gevallen in andere landen. Ik bespreek ook de beperkingen van dit onderzoek en doe een voorstel geven voor een mogelijk nieuw toekomstig onderzoeksproject.